

Uchwała z dnia 12 maja 2011 r., III CZP 19/11

Sędzia SN Marian Kocon (przewodniczący)

Sędzia SN Mirosław Bączyk (sprawozdawca)

Sędzia SN Dariusz Dończyk

Sąd Najwyższy w sprawie z powództwa "P.P.H.U.L.", sp. z o.o. w B. przeciwko Kamilowi P. o uznanie umowy darowizny za bezskuteczną, po rozstrzygnięciu w Izbie Cywilnej na posiedzeniu jawnym w dniu 12 maja 2011 r. zagadnienia prawnego przedstawionego przez Sąd Okręgowy w Białymstoku postanowieniem z dnia 17 lutego 2011 r.:

"Czy po zmianie art. 41 § 1 k.r.o., dokonanej ustawą z dnia 17 czerwca 2004 r. o zmianie ustawy – Kodeks rodzinny i opiekuńczy oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. Nr 62, poz. 1691) wierzyciel, którego dłużnikiem jest tylko jeden z małżonków, może domagać się uznania czynności prawnej dokonanej przez dłużnika i jego małżonka za bezskuteczną na podstawie art. 527 § 1 k.c. w sytuacji, gdy przedmiot tej czynności prawnej wchodził w skład majątku wspólnego, a zobowiązanie zostało zaciągnięte przez dłużnika bez zgody jego małżonka?"

podjął uchwałę:

Wierzyciel, którego dłużnikiem jest jeden z małżonków, może żądać na podstawie art. 527 § 1 k.c. uznania za bezskuteczną czynności prawnej dokonanej przez obu małżonków i dotyczącej ich majątku wspólnego, gdy małżonek dłużnika nie wyraził zgody na zaciągnięcie zobowiązania w myśl art. 41 § 1 k.r.o.

Uzasadnienie

W stosunku do powoda uznano wyrokiem za bezskuteczną umowę darowizny lokalu mieszkalnego w domu wielomieszkaniowym wraz z prawem własności wspólnych części budynku i urządzeń służących do wspólnego użytku właścicieli lokali (art. 527 i 531 k.c.). Umowa darowizny została zawarta między małżonkami

Hanną P. i Jackiem P. oraz ich synem. Chroniona wierzytelność wynikała z nakazu zapłaty wystawionego przeciwko dłużnikowi Jackowi P. Prowadzona przeciwko niemu egzekucja z ruchomości została umorzona, ponieważ były one obciążone zastawem rejestrowym. Objęta darowizną nieruchomości lokalowa należała do majątku wspólnego dłużnika i jego żony. Sąd Rejonowy nie miał wątpliwości co do tego, że skarga pauliańska dopuszczalna będzie wówczas, gdy dłużnikiem jest tylko jeden z małżonków, a przedmiot zaskarżonej umowy darowizny wchodził do majątku wspólnego dłużnika i jego małżonka. W ocenie Sądu Okręgowego, podstawowe znaczenie dla dopuszczalności skargi pauliańskiej w odniesieniu do umowy obejmującej przedmiot należący do majątku wspólnego dłużnika i jego małżonki (niebędącej dłużnikiem) ma jednak brak „bezpośredniego związku przyczynowego między zaskarżoną czynnością a stanem pokrzywdzenia wierzyciela”, który nie mógłby zaspokoić chronionej wierzytelności z majątku wspólnego bez odpowiedniej zgody małżonka dłużnika. Oznacza to możliwość przyjęcia stanowiska, że zaskarżona przez powoda umowa darowizny lokalu nie została jednak dokonana z pokrzywdzeniem wierzyciela (art. 527 k.c.).

Sąd Najwyższy zważył, co następuje:

Z ustaleń Sądów *meriti* wynika, że kwestionowana umowa darowizny z udziałem dłużnika i jego żony została zawarta w czasie obowiązywania art. 41 § 1 k.r.o. w wersji zmienionej ustawą z dnia 17 czerwca 2004 r. o zmianie ustawy – Kodeks rodzinny i opiekuńczy oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. Nr 162, poz. 1691). Zgodnie z tym przepisem, jeżeli małżonek zaciągnął zobowiązanie za zgodą małżonka, wierzyciel może żądać zaspokojenia z ich majątku wspólnego. Brak takiej zgody powoduje ograniczenie odpowiedzialności małżonka-dłużnika w zasadzie do jego majątku osobistego (art. 41 § 2 k.r.o.).

W orzecznictwie Sądu Najwyższego, w poprzednio obowiązującym stanie prawnym, przyjmowano dopuszczalność zaskarżenia przez wierzyciela skargą pauliańską umowy darowizny dokonanej przez oboje małżonków na rzecz osoby trzeciej (m.in. dziecka tych małżonków), gdy przedmiot darowizny wchodził do ich majątku wspólnego i wystąpiły wszystkie przesłanki skargi (art. 527 k.c.).

Orzeczenia takie zapadły na tle poprzednio obowiązującego przepisu art. 41 k.r.o., zgodnie z którym małżonek mógł co do zasady odpowiadać za długi małżonka – dłużnika majątkiem wspólnym (Dz.U. z 1964 r. Nr 9, poz. 59). Nie było wątpliwości, że skarga pauliańska mogła służyć wierzycielowi (np. wekslowemu) do uznania za

bezskuteczną umowy darowizny nieruchomości rolnej, w której darczyńcami byli oboje małżonkowie i mieli oni status dłużników wekslowych (art. 47 ustawy z dnia 28 kwietnia 1936 r. – Prawo wekslowe, Dz.U. Nr 37, poz. 282), oboje byli zatem dłużnikami w rozumieniu art. 527 k.c. (por. wyrok Sądu Najwyższego dnia 9 maja 2001 r., II CKN 469/10, nie publ.). Dłużnikami w rozumieniu art. 527 k.c. mogą być zawsze dłużnicy odpowiadający solidarnie za dług wobec wierzyciela; np. wspólnik spółki jawnej jest wobec wierzyciela tej spółki dłużnikiem w rozumieniu art. 527 i 530 k.c. w związku z art. 22 § 2 k.s.h. (wyrok Sądu Najwyższego z dnia 29 listopada 2006 r., II CSK 250/06, OSNC 2007, nr 10, poz. 155; por. też art. 30 k.r.o.).

Dopuszczano także skargę pauliańską w sytuacji, w której status prawny dłużnika miał tylko jeden z małżonków, a przedmiot zaskarżonej skargą umowy darowizny – dokonanej przez małżonków – wchodził do ich majątku wspólnego (por. uchwała Sądu Najwyższego z dnia 24 października 2003 r., III CZP 72/03, OSP 2004, nr 9, poz. 116 i wyrok Sądu Najwyższego z dnia 6 czerwca 2003 r., IV CKN 204/01, OSNC 2004, nr 9, poz. 138.). Niezależnie od różnic w zakresie prawnego określenia sytuacji prawnej małżonka niebędącego dłużnikiem wobec wierzyciela współmałżonka, należy stwierdzić, że w orzecznictwie Sądu Najwyższego traktowano małżonka odpowiadającego na podstawie art. 41 § 1 k.r.o. w poprzednim brzmieniu za „dłużnika” w rozumieniu art. 527 i nast. k.c.

Jeżeli przewidziano odpowiedzialność cywilną małżonka za dług małżonka, ograniczoną do majątku wspólnego (art. 41 § 1 k.r.o.), to również wobec małżonka odpowiadającego za dług cudzy mogą zaktualizować się przesłanki skargi pauliańskiej, jeśli w wyniku czynności prawnej obu małżonków powstał stan uniemożliwiający zaspokojenie chronionej wierzytelności także z majątku wspólnego (art. 527 § 2 k.c.). Przyznanie małżonkowi dłużnika statusu prawnego dłużnika w rozumieniu art. 527 k.c. pozwala na przyjęcie bezskuteczności czynności prawnej dokonanej przez obu małżonków w całości, a nie tylko w odniesieniu do małżonka zadłużonego wobec wierzyciela (por. uzasadnienie uchwały Sądu Najwyższego z dnia 24 października 2003 r., III CZP 72/03).

W obecnym stanie prawnym małżonek dłużnika nieudzielający zgody na zaciągnięcie określonego zobowiązania nie odpowiada w zasadzie za to zobowiązanie nawet majątkiem wspólnym, poza pewnymi wyjątkami (art. 41 § 1 i 2 k.r.o.). Z rozwiązaniem takim skorelowane zostało uprawnienie wierzyciela przewidziane w art. 52 § 1a k.r.o., wierzyciel bowiem ma możliwość żądania

ustanowienia przez sąd rozdzielności majątkowej małżonków, nawet w czasie trwania związku małżeńskiego, jeżeli uprawdopodobni, że zaspokojenie wierzytelności stwierdzonej tytułem wykonawczym wymaga dokonania podziału majątku wspólnego małżonków; rozdzielność taka powstaje w zasadzie z dniem oznaczonym w wyroku (art. 52 § 1a k.r.o.). Otwiera się wówczas możliwość uzyskania zaspokojenia wierzyciela z majątku osobistego zadłużonego małżonka. W ten sposób dochodzi do zagwarantowania stosownej ochrony prawnej także małżonkowi niebędącemu dłużnikiem, który wcześniej nie wyraził zgody na zaciągnięcie zobowiązania przez małżonka.

W literaturze i orzecznictwie Sądu Najwyższego (por. np. uzasadnienie wyroku z dnia 6 czerwca 2003 r., IV CKN 204/01) zauważono, że przyjęte rozwiązania w zakresie ukształtowania odpowiedzialności małżonka za długi małżonka, nie mogą eliminować ani ograniczać możliwości posługiwania się skargą pauliańską wobec rozporządzeń obejmujących składniki majątku wspólnego i dokonywanych przez małżonków *in fraudem creditoris* (art. 527 i nast. k.c.). W przeciwnym razie doszłoby do znacznego osłabienia zasadniczych funkcji ochronnych tego uniwersalnego środka prawnego przysługującego wierzycielom i związanego z każdą wierzytelnością (np. wyrok Sądu Najwyższego z dnia 11 grudnia 2009 r., V CSK 184/09, OSNC-ZD 2010, nr C, poz. 86). Nie odpowiadałoby to z pewnością także podstawowym założeniom reformy małżeńskiego prawa majątkowego dokonanej ustawą z dnia 17 czerwca 2004 r. o zmianie ustawy - Kodeks rodzinny i opiekuńczy oraz niektórych innych ustaw (Dz.U Nr 162, poz. 1691), mającej na celu unowocześnienie reguł uczestniczenia w obrocie prawnym małżonków pozostających we wspólności ustawowej.

Powstaje kwestia ujęcia przesłanek skargi pauliańskiej w razie dokonania czynności prawnej przez oboje małżonków, obejmującej składniki ich majątku wspólnego, gdy małżonek niebędący dłużnikiem nie odpowiada majątkiem wspólnym za dług cudzy i nie można mu – jak w poprzednim stanie prawnym – przypisać statusu dłużnika w rozumieniu art. 527 k.c.

Ochronny cel skargi pauliańskiej przemawia za tym, aby dopuścić taką skargę także wówczas, gdy nielojalne wobec wierzyciela rozporządzenie majątkowe podejmowane było nie tylko przez małżonków mających status dłużników w rozumieniu art. 527 k.c., ale przynajmniej z udziałem jednego takiego dłużnika. Sam udział małżonka niebędącego dłużnikiem wierzyciela w czynności prawnej noszącej

cechy czynności fraudacyjnej powinien być wystarczającą okolicznością przemawiającą za możliwością uznania całej czynności prawnej za bezskuteczną wobec wierzyciela (art. 532 k.c.), a nie tylko za zakwestionowaniem jej skuteczności wobec zadłużonego małżonka. Przepisy art. 531 § 1 i art. 532 k.c., a także wyraźnie egzekucyjny cel skargi pauliańskiej przesądzają możliwość uznania za bezskuteczną całej zaskarżonej czynności prawnej, a nie jej części, ujętej podmiotowo (wobec określonego podmiotu) lub przedmiotowo (w odniesieniu do wyodrębnionej części czynności prawnej). Jednakże przy analizie dalszych przesłanek skargi pauliańskiej powinien być brany pod uwagę status niezadłużonego małżonka osoby zadłużonej w tym sensie, że istotne są tu okoliczności dotyczące jedynie zadłużonego małżonka, a przede wszystkim – skutek kwestionowanej czynności w postaci niewypłacalności dłużnika (art. 527 § 2 k.c.), świadomość pokrzywdzenia wierzyciela przez dłużnika i świadomość tego stanu rzeczy u pozwanej osoby trzeciej (art. 527 § 1 *in fine* k.c.), to jedynie bowiem zachowanie się małżonka–dłużnika powinno nosić cechy działania *in fraudem creditoris*.

Sąd Okręgowy trafnie stwierdził, że w wyniku darowizny dokonanej przez obu małżonków na rzecz ich dziecka zmniejszył się majątek zadłużonego małżonka. Odwołując się do dogmatycznej konstrukcji majątku w prawie cywilnym, należy przyjąć, że w niektórych sytuacjach – m.in. w związku z ustrojem wspólności majątkowej – majątek może obejmować kilka odrębnych mas majątkowych. W tej sytuacji rozporządzenie przez obu małżonków składnikiem należącym do majątku wspólnego niewątpliwie zmniejsza majątek każdego z małżonków, w tym także – majątek zadłużonego małżonka. Nie można jednak zgodzić się ze stanowiskiem Sądu Okręgowego, że między czynnością małżonków a stanem niewypłacalności dłużnika zawsze nie ma „bezpośredniego związku przyczynowego” w rozumieniu art. 527 § 2 k.c. Stanowisko takie zakłada, że uszczuplenia masy majątku wspólnego w wyniku czynności obu małżonków zawsze pozostaje indyferentne prawnie, skoro wierzyciel i tak nie może prowadzić egzekucji z majątku wspólnego w związku z zadłużeniem tylko jednego z małżonków. Tymczasem skarga pauliańska służy do ochrony wiarygodności uprawnionego przy konieczności uwzględniania stanu całego majątku dłużnika, niezależnie od jego struktury prawnej, tj. występujących w nim mas majątkowych. Właśnie w toku sprawy wszczętej skargą pauliańską wierzyciel może wykazywać omawianą, obiektywną

przesłankę niewypłacalności małżonka–dłużnika, m.in. przez odpowiednie zestawienie wartości składnika majątkowego objętego rozporządzeniem z rozmiarem chronionej wierzytelności, określenie składu majątku wspólnego i realnej prognozy uzyskania zaspokojenia po ustaniu wspólności majątkowej stron, np. na podstawie art. 52 § 1a k.r.o. Jednocześnie wierzyciel może dowodzić, że taki stan niewypłacalności został spowodowany zaskarżoną czynnością prawną małżonków, a nie innymi możliwymi przyczynami.

Dopuszczalność skorzystania przez wierzyciela ze skutecznej ochrony pauliańskiej wierzytelności rodzi jednak pytanie o możliwość prowadzenia egzekucji na podstawie tego wyroku wobec osoby trzeciej z przedmiotów majątkowych, które wskutek czynności prawnej uznanej za bezskuteczną wyszły z majątku dłużnika albo do niego nie weszły (art. 532 k.c.).

Nie można przyjmować *de lege lata*, że prawomocny wyrok, zaopatrzony w klauzulę wykonalności, może stanowić podstawę skutecznej egzekucji przeciwko osobie trzeciej, oczywiście, po uzyskaniu także tytułu wykonawczego przeciwko małżonkowi-dłużnikowi, skoro przedmiot zaskarżonej darowizny znajduje się już w majątku pozwanej osoby trzeciej. Wymaga rozstrzygnięcia, jaką korzyść majątkową w rozumieniu art. 527 § 1 k.c. nabyła osoba trzecia, ponieważ egzekucja wierzyciela może być skierowana jedynie do tej korzyści (art. 532 k.c.). Względ na ochronę małżonka niebędącego dłużnikiem pozwala przyjąć, że egzekucja taka nie może być jednak kierowana do całego przedmiotu czynności prawnej. Odmienne stanowisko stanowiłoby naruszenie przyjętego *de lege lata* rozwiązania prawnego, zgodnie z którym małżonek niebędący dłużnikiem nie odpowiada w ogóle – nawet majątkiem wspólnym – jeżeli wcześniej nie wyraził zgody na zaciągnięcie zobowiązania przez drugiego małżonka wobec wierzyciela (art. 41 § 1 k.r.o.). Jeżeli w konsekwencji uzyskania wyroku przeciwko osobie trzeciej egzekucja z majątku tej osoby mogłaby odnosić się tylko do przedmiotów majątkowych, które wyszły z majątku wspólnego lub do niego nie weszły, to wspomniane ograniczenie ustawowe, eksponujące potrzebę ochrony małżonka niebędącego dłużnikiem i niewyrażającego zgody na zaciągnięcie zobowiązania przez małżonka, powinno pojawić się właśnie w tym stadium realizacji ochrony pauliańskiej wierzyciela. Oznacza to, że wierzyciel nie mógłby jednak prowadzić egzekucji z przedmiotu majątkowego objętego czynnością prawną uznaną za bezskuteczną, skoro wyłączona została odpowiedzialność z majątku wspólnego małżonka niebędącego

dłużnikiem, a trwa jeszcze taka wspólność po wygraniu przez wierzyciela sprawy wszczętej skargą pauliańską. Chcąc uzyskać zaspokojenie chronionej wierzytelności, wierzyciel powinien zastosować środki prawne, które doprowadzą do ustania ustroju majątku wspólnego między małżonkami (art. 52 § 1a k.r.o.), jeżeli nie nastąpiło to wcześniej z określonej przyczyny (np. art. 52 § 1, art. 47 i 54 k.r.o.). Powołując się na art. 52 § 1a k.r.o., wierzyciel zatem może uprawdopodobnić, że zaspokojenie wierzytelności stwierdzonej tytułem wykonawczym wymaga dokonania podziału majątku wspólnego małżonków. Jeżeli legitymuje się już tytułem wykonawczym przeciwko osobie trzeciej i tytułem wykonawczym przeciwko małżonkowi-dłużnikowi, to zniesienie na jego wniosek wspólności majątkowej małżeńskiej miałoby swoje uzasadnienie właśnie w tym, że istnieje potrzeba zaspokojenia wierzytelności w wyniku egzekucji z przedmiotu majątkowego, który wszedł do majątku osoby trzeciej w rozumieniu art. 527 k.c., i to w takim zakresie, w jakim można określić udział małżonków w poszczególnych składnikach ich byłego majątku wspólnego. W wyniku ustania wspólności majątkowej małżonków do składników tego majątku mają zastosowanie przepisy o współwłasności w częściach ułamkowych. Udział taki wyznacza możliwy zakres zaspokojenia wierzyciela z przedmiotu czynności prawnej uznanej za bezskuteczną (darowizny), co oznacza konieczność odpowiedniego oszacowania takiego przedmiotu. W konsekwencji udział taki wyznacza zakres ochrony pauliańskiej udzielonej wierzycielowi jednego z małżonków uwzględniającej również interes prawny także pozwanej osoby trzeciej, gdyż korzyść majątkowa takiej osoby, określona za pomocą udziału małżonka niebędącego dłużnikiem w majątku wspólnym, uzyskana na podstawie zaskarżonej umowy darowizny, nie została uzyskana *in fraudem creditoris* w rozumieniu art. 527 k.c.

Z tych względów Sąd Najwyższy podjął uchwałę, jak na wstępie (art. 390 § 1 k.p.c.).